

CHARLES TOWNSHEND:

MODERNIZÁCIÓ ÉS NACIONALIZMUS: PERSPEKTÍVÁK
A KÖZELMÚLT ÍR TÖRTÉNELMÉBEN

(*History, The Journal of the historical association. No. 217.*
1981. június 233–243.)

A tanulmány a következő, az ír nacionalizmus témakörébe tartozó munkákkal foglalkozik:

Ireland Under The Union: Varieties of tension. Essays in honour of T.W. Moody, edited by F.S.L. Lyons and R.A.J. Hawkins. Oxford University Press. 1969. x + 337 pp.

Studies in Irish History Presented to R. Dudley Edwards. Edited by Art Cosgrove and Donal McCartney. Dublin: University College. 1979. ix + 353 pp. Distributed by Colin Smythe Ltd., P.O. Box 6, Gerrards Cross, Bucks. SL9 7AE.

Social Origins of The Irish Land War. By Samuel Clark. Guildford: Princeton University Press. 1980. xiii + 418 pp.

C. S. Parnell. By Paul Bew. Dublin: Gill and Macmillan. 1980. vii + 152 pp.

Charles J. Kickham: A Study in Irish Nationalism and Literature. By R. V. Comerford. Dublin: Wolfhound Press. 1979. 255 pp.

The Liberals and Ireland: The Ulster Question in British Politics to 1914. By Patricia Jalland. Brighton: Harvester Press. 1980. 303 pp.

Politics and Irish Life 1913–1921: Provincial Experience of War and Revolution. By David Fitzpatrick, Dublin: Gill and Macmillan. 1977. xx + 393 pp.

Document of Modern History: The Conflict of Nationality in Modern Ireland. Edited by A.C. Hepburn. London: Edward Arnold. 1980. xiii + 221 pp.

A két kiemelkedő ír történész, T.W. Moody és R. Dudley Edwards visszavonulása alkalmából megjelent két emlékkötet (festschriften) az ír történetírás bizonyos kérdéseire tereli a figyelmet. A kutatók jelen nemzedéke viszi tovább azt a – hatásában egy történetírási forradalommal felérő – új megközelítést a történeti kutatásban, melynek lényegében ők ketten voltak az úttörői. Újraértékeltek, néha fájdalmasan, de mindig gondo-

san, egy sor a földről, a vallásról és a mindenkori politikáról folyó hosszú konfliktus során begyökeresedett mítoszt, túlegyszerűsítést, szándékos vagy öntudatlan torzítást. A feszültség és a konfrontáció csaknem állandó légköre a tényeket egyre inkább az egyes frakciók játékszerévé tette és a belőlük következő objektív elemzés rendkívül bonyolulttá vált. Ez különösen a 19. századra és a 20. század elejére igaz, amikor a konfrontáció határozottan modern típusát – az ír „nemzet” a brit birodalom ellen – a nacionalista gondolkodók és szervezetek utódai tüzelték. Csakúgy, mint más nemzeti mozgalmak esetében (az olyanoknál talán, mint az olasz *risorgimento*), melyek nehezen születtek meg, hatalmas nyomás hat egy „hivatalos eszme” kidolgozására, amely igazolná az eredményeket és létrehozna az egységet, összhangot teremtene a folyamat széthúzó, gyakran egymással is szemben álló részei között. Egy ilyen funkcionális történetírásban nem kívánatosak a finom, összetett megkülönböztetések vagy az ellentmondások. Így az olyan alakok, mint Parnell a nemzeti panteonba úgy kerültek be és maradtak ott, hogy megemlékeztek néhány szükség-szerűen szélsőséges (de legalábbis szokatlan) mondásáról, különösen az utolsó, harcos évekből, teljességgel homályba borítva arisztokratikus-konzervatív konstitucionalizmusának kellemetlen teherétét.

A konfliktusok szelektív rövidlátása olyan fény-árnyék játékot adott az ír történelemnek, aminek politikai kihatásai is lettek. Az itt ismertető művek mind a sötét zónákra segítenek fényt vetíteni. De hozzájárulnak a közelmúlt történelme két fontos kérdésének a feltáráshoz is: egyrészt, hogy keresztülment-e – vagy valóban keresztül ment-e már – Írország a többi nyugati társadalomával közös modernizációs folyamaton, másrészt megvilágítják az ír nacionalizmus sajátos formájának problémáját, annak ulsteri antitézisével együtt. A Lyons és Hawkins szerkesztette kötet nyolc, a 19. századról készült esszé tartalmaz, bevezetésként az idősebbik szerkesztő figyelemre méltó tisztelgésével „TWM” előtt, mivel, és ezt örömmel írom le, Moody professzor saját monumentális Davitt-ról írott munkáját, mellyel a 19. századi ír kérdésekkel kapcsolatos életművét és tanításait szilárdította meg, tette kiadásra alkalmassá. (Az olvasó legnagyobb bánatára az emlékkötetben nem található írás a társszerkesztőtől, aki a tömör forma és a korszak szakértője.) A másik gyűjtemény szélesebbet markol, kiindulva Art Cosgrove gondolatébresztő esszétől a középkori „írség” (Irishness) természetéről, de a tizenöt tanulmány többsége a 19. és a 20. századdal foglalkozik.

Az ilyen írások összerakásának közismert nehézségei ellenére, az

Ireland Under the Union című kötet egy igazán harmonikus és átfogó gyűjtemény, eltérő, de kiegészítő szempontokat adva a lényegi folyamatok vizsgálatához. Így az az egyre növekvő tendencia, melyet az Ifjú Írország elmulasztott megfékezni, hogy az ír nacionalizmus római katolikus mozgalomnak látszódjék, mely gazdasági és erkölcsi fenyegetést jelent a protestánsok számára, érdekesen és szokatlan módon tükröződik Jacqueline Hill esszéjében a dublini protestáns munkásság „visszautasító” válaszárol. Egy fontos, de a kelleténél kevésbé értékelt hatást tár fel a nacionalizmusról Elizabeth Malcolm elegáns elemzése az Írorszáiban 1830 körül újtára indult (Amerikából importált) antialkoholista mozgalomról. Az antialkoholizmusnak mindig voltak politikai felhangjai; erkölcsi feyvert adott sok ismert szélsőséges nacionalista kezébe Charles Kickhamtól a Sinn Fein harcosaiig, és gyakorlati haszna is volt, segített lakatot tenni a szájakra, melyeket oly gyakran nyitott fel az alkohol és így váltak túl sok nemzeti összeesküvés áruolívá. Ugyanakkor a világibb nacionalisták O’Connelltól Redmond parlamentáriánusaiig szükségesnek tartották megvédeni a sörfőző és a lepárlóipart, melyek nagyot lendítettek Írország halovány gazdaságán. Számukra az ír ivási szokások bírálata szégyenfoltot jelentett a nemzeti virtuson. A kettős gondolkodásnak ez a formája fontos eleme volt a nemzeti gondolkodás kialakulásának. Még triviálisabban, érthető ironia rejlik abban a tényben, hogy Maurice Healynek, az alkoholmentesség törvényesítése mérsékelt támogatójának a fia a borról szóló művek egyik legemlékezetesebb írója lett.

A modern ír nacionalizmus gyűjtőpontjának, a feniánus mozgalomnak a megjelenését újszerűen és tanulságosan vizsgálja R.V. Comerford. Kibővíve (még nem kiadott) munkáját a fenianizmus társadalmi bázisáról a nemzetközi összefüggésekkel, azt mondja, hogy az IRB inkább az 1858–59-es francia-angol válságból merített erőt – egy angol „zavar”-ból, melytől azt várták, hogy megteremti az ír „lehetőséget” – mint a „főnix lángjának öngyulladásából”, amint azt a nemzeti hagyomány hirdeti. Igen értékes az ilyen szentimentalizmus nélküli újraértékelés csakúgy, mint az egész esszé kozmopolita szemlélete. Comerford felhívja a figyelmünket a nemzetközi válság egy másik, kevésbé méltatott következményére, a furcsa MacMahon Sword Committee-re (amelyet a francia parancsnok ír hercegnek és a magentai csatát pedig „kelta győzelemnek” nevezte) és bölcsen kigondolt ír népszavazási-petíció mozgalmára, melynek modelljéül a brit miniszterek által is megtapsolt, olasz szolgált volna. Egy másik megközelítés egy szokatlan szemszögből – vagy egy szokatlan területről –

R.W. Kirkpatrick tanulmánya, a közép-ulsteri földháborúról. Ez bemutatja, talán nem is meglepően, hogy a Földliga csak addig virágzott itt, míg „az Ír Nemzeti Liga megalakításakor felmerülő politikai kérdések árama” gyors visszatérést hozott magával a konfrontáció szeptariánus vonulatához. C.J. Woods elemzése az 1892-es választásokról módszertanilag igazolja a jelentősebb egyházi befolyás hiányát a nemzeti politikai szervezetekben. Mint a legtöbb, a közvéleményről szóló tanulmány ez is egyesít egy csaknem pedánsnak nevezhető adatkategorizálást egy jelentős bizonytalansággal a feltételezett „befolyás” és a tényleges ellenőrzés közötti kapcsolatáról. Az egyház pontos hatalmának megállapítása egy olyan fontos kérdés, amely továbbra is problematikus marad ezen hasznos munka ellenére is. Az ellenőrzés egy sokkal kézzel foghatóbb formájával foglalkozik D.N. Haire munkája a polgári hatalomnak nyújtott katonai segítségről Írországból 1868 és 1890 között. A kényszer törvényhozás csak annyira lehet hatékony, mint az eszközei, és a törvény és a rend erői már régen megértek egy komoly vizsgálatra. Mennyire volt csodálatraméltó a gyakorlatban az a hatalmas birodalom, mely ellen az ír (és a többi) nacionalisták szervezkedtek? Kétséges, hogy a hadsereg tényleg ilyen hatékony volt-e, mint itt állítják, de a tanulmány mindenképpen segít a felszínre hozni egy elhanyagolt területet.

Egy dolog mindenképpen kitűnik a mostanában megjelent munkákból, s ez a kormánytámogatás megvonása a „rossz” földesuraktól, akiknek már nem biztosították a csapatokat és a rendőrséget törvényes jogaik betűjének a betartására. Az uszorabért szedő és válogatás nélkül kilakoltató földesurak, akik általában még távol is éltek birtokaiktól, váltak a nemzeti gyűlölködés elsőrendű célpontjaivá. A legutóbbi kutatások ugyanakkor csaknem száználmas figurákká változtatták őket. Barbara Solow, James Donnelly és mások munkái bemutatják, hogy mennyire elégtelen alapon nyugszik az uszoraszedés mítosza (így bemutatva, alkalmanként, az azt fenntartó erkölcsi hozzáállás erejét). W.E. Vaughan tovább bővíti a bonyolult vitát, amikor megkísérel értékelné az ír földesurak teljesítményét 1851 és 1881 között. Véleményét továbbviszi azzal, hogy a bérek növekedése bár ugráló és egyenlőtlen volt, jóval alatta maradt a föld „potenciális bérlőképessége” növekedésének – mintegy 20 % és 40 %-kal szemben. Már sokkal kevésbé biztos akkor, amikor a földbirtokosok beruházásainak a kérdését és a beruházások hiányának az okát boncolgatja; vagy valójában amikor a megfelelő növekedésből következő lehetséges gazdasági és társadalmi következményeket latolgatja. Talán érdekes lett volna néhány ösz-

sze hasonlítást tenni a progresszíven irányított angol nagybirtokkal, mint Holkham. A bizonytalanság felmerül a gyűjtemény leghosszabb esszéjének a következtetésével kapcsolatosan is, melyben R.F. Foster nyomozza kintartóan Lord Randolph Churchill „Orange card”-jának a hátterét. Nyilvánvaló, hogy az 1880-as évek közepe táján a Trinity-ben nevelt szakemberek, akik a délír unionizmus szellemi homlokzatát alkották, arra a következtetésre jutottak, hogy fenn kell tartani az utat az Unió felé és ennek megfelelően látták el tanáccsal Churchillt. Az már kevésbé tiszta, hogy az a Churchill, aki beszélhetett az „örült ulsteri torrikkal” és évdöhetett a Hon Uraival, végül is egy ilyen szélsőségekhez köti magát. Valójában, mint Foster kimutatja, nem ez volt a végső álláspontja: az ulsteri torrik jellemző módon vették kivételesen körül őt és örömmel harsogták Churchill sokoldalúságának az egyedi csiszoltságát, mely megfelelt nekik. Ha Churchill saját motivációi homályosak maradnak is néha, egyszer „a szegénynegyedek bohém szerelmeseként”, máshol „különlegesen tehetséges intrikusnak” mutatva őt, ez az írás csillogó és gazdag szelete az 1880-as évek politikai világának, telve borsos jelzőkkel, mint a „spártai pesszimizmus”, „kőkemény unionista”, „az ártatlan politikus” (ezt használja Scawen Bluntra és kevésbé rábresztően Saundersonra is).

A *Studies in Irish History* című kötet a szerzők figyelemreméltó listájával, megfelelően értékes tisztelgés a címzett előtt. Itt is megjelenik az antialkoholista mozgalom, de H.F. Kaerney tanulmánya Fr. Mathew-ról odáig megy, hogy a „modernizálás apostolának” nevezi őt. Maguk e szavak és tartalmuk előtérbe helyezik az írországi modernizációs folyamat különleges problémájának a megvitatását. Míg egyesek elfogadják, hogy a Mathew-i mozgalomnak volt szervezeti alrendszere” és, „hogy az antialkoholista teadélutánok és a takarékpénztár ügye együtt haladtak, segítve bevonni a hagyományos nyugatot a modernizáló kelet szellemi szférájába, továbbra is kérdéses marad, vajon a korszerű gondolkodás ezen korlátozott nyomai összekapcsolódtak-e egy valamiféle nekilendülésben (take-off) a teljes modernizálódás irányában. Furcsa – legalább is kimondva –, hogy a modernizációs folyamat a római katolikus vallási megújulással és a kispaszti gazdálkodás apoteózisával, valamint egy holt nyelv felélesztési kísérletével forrt össze. A modernizálódás ilyen adminisztratív megtestesülése, mint amilyen Írországbán megnyilvánult, a valóságban a nacionalistáktól csak az „anglicizálás” ítéletet nyerhette el. Az ezen két elképzelés közötti viszony Joseph Lee bátor kísérlete ellenére (in *The Modernisation of Irish Society 1848–1918*. Dublin, 1973.) további megvilágítást igényel. Theo-

dore Hoppen lényegbe vágó tanulmánya a 19. század közepi Írország „nemzeti politikájáról és helyi valóságáról” lehetővé teszi számunkra, hogy figyelmünket arra összpontosítsuk, hogy mit is nevezhetünk átpolitizálásnak: a lokálisan túlmutató (supra-local) struktúrák és kapcsolódások meg-növekedését és a társadalmon belüli politikai folyamat fontosságának a kiterjedését. Ez a modernizáció egyik létfontosságú alfolyamata, és egyáltalában nem úgy tűnik, mintha ebben az időszakban ez játszódnát volna le. Hoppen figyelmeztetőleg mutat rá arra „a váratlan szempontra”, melyet a modernizáció hozott magával az újjáértékelt vidéki felsőbbrendűséggel kapcsolatosan, megfigyelve, hogy „szellemes módon, az ír társadalom modernizálása és anglicizálása tette végül is lehetségessé a modern ír nacionalizmust, és egy rövid időre átfogóan hatékonyvá is.”

A gyűjtemény tanulmányainak egy csoportja eltávolodik az ír társadalom és politika struktúrájának a vizsgálatától az angolok által felfogott „ír kérdés” irányában. Némi fény vetül a birodalmi reakcióra E.D. Steele Gladstone-ról és a megbékélésről írt tanulmányában és teljes mértékben megvilágítja Ronan Fanning cikke az Asquith kormányzatról és az 1910-es válságról. Fanning helyesen mutat rá, hogy Asquith-nek az összeomlással nyomatékosított köntörfalazása adja ez idő tájt a kulcsát az Írországgal kapcsolatos egész liberális melléfogásnak. Korábban figyelmet ébresztő segítséget nyújtott Fergus D’Arcy Charles Bradlaugh-ról és az ír kérdéstről írt tanulmány, mely bemutatja azt a különös reakciót, melyet az ír nacionalizmus váltott ki a különben feddhetetlen brit radikálisok között. Amikor döntésre került a sor, Bradlaugh csakúgy, mint Bright, nyíltan unionistának mutatkozott. Írországot Indiával összehasonlítva kijelenti, hogy „a bűnük különben sem lenne kiegyenlíthető a dominium megszüntetésével.

Végül, és szinte besorolhatatlanul, a modernizációs megközelítés egyik úttörője, Joseph Lee nyújt egy csipős adalékot a Szakképzési Szervezet Bizottságának (Commission for Vocational Organization) 1939 és 1943 közötti működéséről. Bármilyen gyengeségei lettek volna is a korporativizmus hirdetésében, Lee professzor kimutatta, hogy a Bizottság „az egyike volt azoknak, akik az állam megalapítása óta hitelt adtak annak a szóbeszédnek, hogy földet fedeztek fel Doveron túl”. Mit ér ilyen körülmények között a modernizálás? Hogyan értelmezhetjük azt a hozzáállást, amely továbbra is fenntartja az ír parokializmust? Ez egy pre-modern szemlélet, vagy egyszerűen csak (ha ez rá a helyes kifejezés) „az ír közgondolkodás általánosan elfogadott középserűsége”?

Habár a modernség néhány fontos aspektusa már születésekor holt-

nak tűnik, mégis, talán az Ernest Gellner metamorfózis elgondolásának (melyet a *Thought in Change*. London, 1964. című művében fogalmazott meg) megfelelően a saját kumulatív hatásuktól esetleg felerősödő jelentős változások mentek végbe. Úgy tűnik, hogy a felszínen közhelynek számít a Földháborúra (*Land War*) mint az új korszak valamiféle himnőkére vagy formálójára tekinteni elsősorban. Már többek között Emmet Larkin is amellettt szállt síkra, hogy a nemzeti gondolat Írországból legalább is az 1880-as évek végén tűnt fel; és aligha tagadható az a következtetés, hogy átpolitizálás mindenestre előfordult. Samuel Clark annak látott neki, hogy elmagyarázza a hogyan és a miértet, tovább folytatva a korábbi meggyőző cikkek sorozatát.¹ Könyve nemcsak a kollektív cselekedet elméletéhez járul hozzá, hanem egyúttal a 19. századi Írország társadalmi szerkezetéről szóló vitához is. Csupán körvonalazva, továbbviszi a kollektív erőszak elméletének a „mozgósítását”, melynek a legjelentősebb jelenlegi terjesztője Charles Tilly, és ami szerint annak a megmagyarázásához, hogy „miért lázad az ember”, nem azt kell megmutatni, hogy mitől lett az ember mérges, hanem azt, hogyan egyesülnek szervezetekbe, amelyek képesek kifejezni és képviselni a kollektív célokat. A szerző a társadalomtudósok hagyományos módján igen sok előzetes munkát ad magának azzal, hogy lerombolja és kisöpörje az olyan helytelen és (bár korábban széles körben elfogadott) korszerűtlen modelleket, mint a társadalmi törés és a viszonylagos megfosztottság. Végül is ügyesen elkerüli a zuhanó J-görbét, és visszatér elemzésének a lényegéhez. Clark saját mobilizációs koncepciója finomabban egyénített, mint Tilly-é, különösen annak legújabb formájában (*From Mobilization to Revolution*. Cambridge, Mass. 1978.), ahol teljességgel elveti annak a lehetőségét, hogy az attitűdök sokkal fontosabbak, mint az anyagi javak, és a mobilizációt úgy határozza meg, mint „azt a folyamatot, melynek során egy csoport kollektív ellenőrzési jogot szerez a cselekvés szükséges forrásai felett”. De hogyan és milyen alapon tekintik magukat csoportnak az emberek? Clark joggal érinti az attitűdök kérdését és egy hosszas elemzés során tárja fel az éhség előtti és utáni földviszonyokat, a társadalmat és a politikát. Ez egy átfogó és váratlanul gondos szintézise a szekunder munkálatoknak, amit megerősít néhány okosan kiválasztott elsődleges forrás. A Földháborúról Clark kevesebbet nyújt, mint amennyi elvárható. Bemutat néhány ügyes statisztikai gyakorlatot például az 1881-es Személyiség- és vagyónvédelmi Törvény (*Protection of Person and Property Act*) alapján gyanúsítottak adataival és mindezt úgy teszi, hogy még a változó tényezők, a nullára rendezett és a többváltozós

regressziós műveleteket nem is ismerő emberek számára is érdekesek lehetnek ezek az eredmények. És még néhány meglepő következtetést is levon. A Földliga és a népi vélemények viszonya továbbra is ködös marad. Pontosan mit is gondoltak a parasztok a Ligáról? Voltak-e koncepcionális különbségek az országos (hogyan elkerüljük a nemzeti kifejezés kétértelműségét) szervezetet illetően, és megoldották-e ezeket? Valóban egy igazán öntudatos „közösség” – azaz csoport – alakult ki és kísérelte meg a hatalom megszerzését? Clark válaszai kevés kulcsot nyújtanak a megoldáshoz és kevésbé meggyőzőek, mint a korábbi munkái „az ír farmerek politikai mobilizációjáról”, melyekben hangsúlyozta a boltos-fogadós csoport döntő szerepét a közösségi szervezet létrehozásában. Könyvében nincs meg az az agresszív él, mint Paul Bew legutóbbi *Land and the National Question in Ireland* című művében, amellyel nyilvánvalóan nem kerülheti el az összehasonlítást. Nem fogadja el Bew interpretációját – melyet pedig nyilvánosságra került formájában nem is olvasott korábban –, hogy az osztálykonfliktusok nyilvánvaló tényét mutatja a Ligán belül az elmozdulás „a szuronyhegyen bérléstől” „a hadd menjen a föld” gondolatáig. Sőt, azt állítja, hogy a vidéki lakosság összetartó ereje növekedett: ez adta a mobilizáció alapját. De Bew-nál jobban ő sem tudja feloldani a nacionalizmus dinamikus funkciójának a kérdését a Földháború időszakában. Míg a felhozott adatok, mint a Földliga határozatainak igen hasznos tartalomelemzése, erősen sugallják, hogy a politikai célok jelentéktelenek voltak a gazdasági szükségletekkel összehasonlítva (melyeknek persze komoly erkölcsi tartalmuk volt), ennél a kérdésnél a pontosításhoz nem járult hozzá a „national” szó kétértelmű használata. Mindazonáltal Clark munkája sok kérdésben egy gondolatébresztő mű, amely elősegítheti a 19. századi ír társadalomról folyó vita kiszélesedését és tisztázódását.

A leghagyományosabb életrajzi forma is új megvilágítást hozhat, különösen az ír nacionalizmus természetét illetően. Ruth Dudley Edwards gondolatgazdag munkája, *Patrick Pearse: the Triumph of Failure* (Dublin, 1977), egy mostani példa erre. Paul Bew összefogott és tömör C.S. Parnell-je kiegészíti és bővíti F.S.L. Lyons-nak és R.F. Foster-nek erről a félelmetes figuráról írott kiváló tanulmányait. Bár kiadója az átlag olvasónak szánta, mégis valahol az alapbiográfia és a magyarázó esszé közé sorolható be. Feltételez bizonyos ismereteket Parnell életéről, eseményekről, amelyekre gyakrabban hivatkoznak semmint leírni vagy megmagyarázni azokat. Amennyiben ezek a feltételezések beigazolódnak, akkor ez egy igen értékes elemzés. Bew kimutatja, hogy „a nemzeti menetelés” című

beszédétől eltekintve Parnell számára a nemzet „sohasem volt olyan imperatívusz, amely elsöpört volna minden más szélesebb humanitárius megfontolást.” Elsődleges célja mindig egy konzervatív megoldás megtalálása volt, amely biztosítaná a stabilitást és feltehetően a parnelli hatalmat. A szerző kísérlete annak bemutatására, hogy az objektív körülmények többet nyomtak a latban a személyes kvalitásoknál Parnell helyzetének és szerepének a meghatározásában, nem egészen sikeres, amennyiben hajlamos rá, hogy Parnell saját preferenciáit objektív tényekként kezelje (például „a Home Rule kérdésének és a liberális szövetség fenntartásának az elsőbbsége nem hagyott számára más választást” 91. l.). Sokkal meggyőzőbb és különösen hasznos, ahogyan a Földligát kezeli. Bár továbbra is kitarat annál, hogy a döntő fordulat a földtől a „nemzeti kérdés felé csupán 1883–85-ben játszódott le, szerinte az első liga alapvetően modern volt, legalább is külsőleg: „jelentős mértékben mentes volt az antiurbánus, narodnyik vagy nyíltan szektariánus katolikus érzelmektől”. Mégis nyilvánvalóan probléma maradt, hogy oly sok „antimodern” érzelem vad kitörésének lehettünk tanúi a parnelli szakítás idején. Nem halhattak ki teljes egészében ez alatt az időszak alatt. Egészen a kihunyásig le lehetett csillapítani a vulkánt – vagy a magma nyilvánvalóan örökre a felszín alatt rekedt? Még ma is létfontosságú megtudnunk mi a „nemzeti kérdés”, melyet alig-alig határozott meg (és ez nagyjából így is maradt) a liga józanul konzervatív tagsága. Lehet, hogy egy országos szervezet, bármilyen forradalmi volt is politikai értelemben, megalakítását tekintve csupán felszíni jelenség volt, melynek alig volt visszahatása a mély struktúrákra, vagy mint Hoppen nevezi „a helyi valóságra”.

A katolicizmus és a forradalmi nacionalizmus közötti fontos kapcsolatot tárja fel R.V. Comerford Charles Kickhamról készült életrajza, aki az IRB megvesztegethetetlen főtanácsadója volt. Croke of Cashel ezt a kétes és részben cselekvésképtelen feniánus vezért „az összes általa ismert ember közül a legtöbbet átéltnek és megkínzottak” nevezte. Annak ellenére, hogy ragaszkodott a feniánus elvhez, hogy „a papok nem valók a politikába”, Kickham egész életén át megtartotta az egyházhoz való hűségét. A vallásnak ez a kettős felfogása, amit ez megkívánt, fontos vonása volt a republikánus gondolkodásnak. Ez a kettősség jellemezte azt a képességét is, hogy egyesíteni tudta a kizsákmányolt vidéki népesség iránti szimpátiáját egy mélyen konzervatív hűséggel, nem úgy, mint Parnell, egy olyan társadalomban, melyben a reformált földesuraknak saját természetes – Kickham szerint isten által rendelt – szerepüket kell játszani. A Földligáról többek

között ezt mondta: „Komolyan, a dolog legjobb esetben is csak jófiúsi”. Ez a vélemény, bár lehet, hogy nem teljesen hibátlan, nem volt mindennapi a nacionalistáknál. Comerford méltán helyezi őt és John O’Learyt a Carlyle-i antimodernizmus fő áramába. Nacionalizmusuk romantikus, időnként egyszerűen szentimentális és mindig zavaros eszmerendszer. Kickham mágiikus egységet látott a föld- és a nemzeti kérdés között. Legalább is nem tudta racionálisan megmagyarázni ezt. Lényegében azt hitte, hogy a nemzeti függetlenség megoldja majd az összes többi problémát, és erre semmi más nem képes. Ez a magva annak az egyszerű hűségnek, amely Pearse-től napjainkig mozgatja a republikánusokat. A „fizikai erő” embere volt, teljes mértékben meggyőződve az alkotmányos akciók hasznosságáról, sőt, egyes követőitől eltérően az erőszaknak csak becsületes felhasználását elfogadva. Kívánta a felkelést, de szenvedélyesen elutasította a terrorizmust. Az erőszak politikai szerepéről alkotott elképzelései, csakúgy mint oly sok más gondolata naivak és átgondolatlanok: ragaszkodott ahhoz a hitéhez, hogy a fizikai erő helyes felhasználása lelkileg erőt ad (mint Pearsenál a „megtisztító és szentesítő” vérontás) és határozottan elutasította azt az állítást, ha egyszer az erőszakot jónak tekintjük, akkor a rossz oldala is elő fog bukkanni. Sokkal több van Comerford könyvében, semmint, hogy mindent ide citálhatnánk. Csupán egy dolog: tartalmazza Kickham irodalmi munkásságának egy nagyon hasznos elemzését, melynek nagy része még a kor színvonalához képest is túlzottan szentimentális és csatol egy korábban nem publikált novellát. Ha egy kissé homályos is az irodalom és a nacionalista politika közti a címben jelzett kapcsolat meghatározásánál, ez megbocsátható. Mindent egybevéve, ez egy egyenes és humánus tanulmány, amely elősegíti megértésünket még akkor is, amikor tárgya értelmetlenül következtlen.

Kickham nacionalizmusról alkotott képe, csakúgy mint Mazzinié – akivel közös volt erkölcsi misztikus stílusuk – alig tudta másolni a világ furcsa valóságát, mely nem igen illeszkedett az isteni elrendeléshez. Sajnos Írországnak különösen kijutott ebből a furcsa jelenségből. Az ulsteri unionizmus, mely menthetetlenül azonosult a protestantizmussal, lévén, hogy a nacionalizmus még nyilvánvalóbban katolikus volt, nagy terhet vett magára amint a nemzeti mozgalom azzal fenyegetett, hogy az 1880-as években sikereket ér el. A Parnell ellenes vádak egyik legsúlyosabbika – és ez szilárdan tartja magát Lyons életrajzában is –, hogy „szomorúan rosszul” fogta fel az észak problémáját. Ez udvarias formája annak, hogy aligha fogta fel egyáltalában. Bew kísérletet tesz arra, hogy rehabilitálja, kimutat-

va, hogy Parnell az élete végén ragaszkodni kezdett „a kisebbségek jogos és jogtalan előítéletei kibékítésének – a szükségességéhez (bár Parnell egy nyelvbottlásnál, amely előre jelezte a megosztást többségként is hivatkozott erre). Minden esetre Bew ítélete lehengerlő csakúgy, mint a többi: Parnell reakciói „kevésbé intelligensek”, „egyszerűen hiányzott belőle az intelligencia, a beleérzés vagy látás”, amely olyan politikai vonalat hozott volna létre, ami eloszlathatta volna az északi protestánsok félelmeit. De lehetséges volt egy ilyen vonal? Az a homályosság, mellyel a „nemzeti kérdést” kezelték, valószínűtlenné tette ezt, Parnell követői Írország „lényegi egyesítésének” valamiféle zavaros feltételezésével terhelten és magukra szedve némi olcsó retorikát, hogy „egyetlen írt sem akarunk elveszíteni”, fájdalmasan lassan vették észre a rendezés szükségességét. Elérhető lehet-e egy az unionistáknak elfogadható települési forma, ha a nacionalisták lelkileg már felkészültek a feladásra? Patricia Jalland Zárótanulmánya az 1912–14-es végső válságról nagytömegű elsődleges anyagon alapszik (bár az 1886-tól 1911-ig terjedő időszakot kevesebb mint öt oldalon tárgyalja), és erősen hangsúlyozza Asquith tévedését az ulsteri ellenzék komolyságának a megértésében. A liberális kabinet szikrányi érdeklődést sem mutatott az ír kérdés iránt. A harmadik Home Rule törvény csaknem nevetésgesen hasonlít a Gladstone-i másodikhoz. A Home Rule jó esetben kegyes ajánlat, rossz esetben a társadalmi reformoktól való elfordulás volt. 1913 késő őszen, amikor a kormányzat végül felismerte a helyzet súlyosságát, megpróbálták eltussolni. Miután megpróbálták az ulsteriek állítólagos blöffjét hibáztatni és ez nem sikerült, sajátjukra derült fény. Jalland ellentmondást nem tűrően bizonyít, és gyakran kész olyanokat mondani, hogy mit is kellett volna a kormánynak csinálnia, ha az ő agyával gondolkodtak volna. De kegyesen bánik Birrell-lel és megértő a dilemmáival szemben. Bemutatja egy részletes átvizsgálás során az 1913-as reménytelen tárgyalásokat és a Curragh-ügyet. Az utóbbi esetben igen intelligens megoldást talál, amikor bemutatja, hogy világosabban kell látnunk Gough gondolataiban a különbséget „a vagyon megőrzési és megvédési feladatai” között, melynek ő és tisztjei feltétlen hívei voltak, és a „kényszer” vagy „az Ulster elleni aktív katonai lépések” között, amit karrierjük kockáztatása árán is elleneztek. Az már semmiképp sem nyilvánvaló, hogy miben tértek el a tényleges lépések a két cél érdekében. A kormány és az ellenzék közötti összeütközést gazdagon dokumentálja, bár Jalland eléggé vonakodik az ügy nevezett „korrupt üzlettől”, ami pedig a konzervatív támadás lényege volt: az olvasónak inkább Ronan Fanning korábban említett cikké-

hez érdemes fordulnia. A könyv vázlatos nyitórésze szintén túl könnyedén kezeli Bryce Councils törvényét (1906.), melynek jelentőségét nem régiben hangsúlyozta Alan O'Day, *Irish Home Rule and Liberalism* című műve (*The Edwardian Age*, London 1979.).

Alan O'Day egy öntudatos mítosz romboló szemléletet hozott az 1880-as évek parnelli parlamentarizmusával kapcsolatban is (*The English Face of Irish Nationalism*, Dublin, 1978.), amely teljes mértékben anglicizálnak tűnt, sőt imperialistának, sokkal megelőzve Redmond Biedermeyer Edwardianizmusát. Egy hasonló típusú újraértékelés alkotja részben David Fitzpatrick sokoldalú ábrázolását az 1913–21 közötti helyi társadalomról és politikáról. Egy egy eredeti és erőteljes munka, melyben hatalmas mennyiségű kutatás gyűlt össze csillogó stílusban (száz oldalnyi jegyzet és bibliográfia anyaga önmagában is gazdag forrást képez). A „nemzeti” fejlődésről egy, a kontinens történetírásában már megszokott, de Írországból még új helyi perspektívát alakít ki. Countly Clare-t vizsgálja, bár az anyagi háttére egy sokkal általánosabb, „körzeti”, kitekintést is lehetővé tesz. Mindenekelőtt bemutatja az összes olyan folyamatot, amelyek megalapozzák a politikai forradalom drámai időszakát. A „Sinn Féin drámája”, mint azt egyszer nevezték teljesen hagyományos forrásokból bukkan elő. Az anglicizálást elfogadták még az ír írországiak is: „a forradalmárok miután országuk háromnegyedét visszaszerezték az egyezmény előírásaival megelégedve kérkedni kezdtek azzal, hogy utánozzák azokat az intézményeket, melyeknek felborításáért oly keményen dolgoztak”. A republikánus intézményeket nem „képprombolásnak, hanem zseniális másolatnak” értékelték, kegyetlenebbül: „a másolás lelkesedést váltott ki”. A Home Rule-tól a Sinn Féin felé fordulást nem kísérte a vidék radikális megváltozása. A politikai vezetők lobogót váltottak, de az ír gondolkodásban nem ment végbe valós forradalom. A régi rend, melyet Fitzpatrick különleges magabiztossággal elemez az első fejezetekben, minden bizonnyal elbukott, de az új rend még nem született meg, és mint a zárófejezetekben jelzi, az „alant húzódó feltételei a közösségi életnek” alig változtak meg. A Sinn Féin maga egy régi nacionalista szervezethez hasonlított hihetetlen mértékben. Mindkettőt mint Fitzpatrick egzotikusan elnevezi, a „vámprizmus” jellemzi, megpróbálja magába szívni a népi érdekek és kezdeményezések minden megnyilvánulását, és emellett küzdöttek a helyi frakciók fölötti uralomért.

Az ír önkéntesek, vagy az IRA, ha lehet még inkább a „helyi realitásokhoz” kötődtek. Szervezetük lokális, sőt családis; a dublini főhadi-

szállítás a sémák és rendszerek papírhalmaít tudja produkálni, de sosem tud ellenőrzése alá vonni egy engedetlen alárendelt egységet. Az ok természetesen az, hogy ezen egységek legfüggetlenebbjei az irányítás magasabb struktúrájának megszületése előtt jöttek létre és a gerilla hadjárat fő erői saját belső kezdeményezéseikből és energiáikból születtek.² És mi felé irányult ez az energia? A hagyományos válasz, hogy „a nemzeti függetlenség ideája irányába”. Ugyanakkor Fitzpatrick szerint sok IRA ütközetnek nevezett incidens Münsterben és Connaught-ban valójában „alig leplezett földfoglalások, melyeket a dublini főparancsnokság nem is volt képes, talán nem is szándékozott megakadályozni.”³ És bár nem vizsgálja a modernizálás kérdését magát, széleskörű megfigyelései azt sugallják, hogy a munkások ugyan egyre növekvő mértékben kapcsolódtak az IRA-hoz, sőt elkezdtek felváltani a farmereket az irányító pozíciókban, az utóbbiak megingathatatlanul kezükben tartották a republikánus mozgalmat 1917 után. Munkája némiképp kétségessé teszi Clark feltételezését a modern városi szerveződési csoportokról az 1880-as években, és megerősíti Hoppen elképzelését egy még növekvő vidéki elsőbbségről. A szervezett munkásság alig fejlődött 1919 előtt, sőt a munkások még ekkor is nagyobb érdeklődést mutattak a „kisajátítás”, mint a béralkú iránt. Az ír falun csaknem mindenki paraszt akart lenni. Az 1920 tavaszi megújuló agrár harcok azt mutatják, hogy Sinn Féin mozgalom valódi dinamizmusát a földeladások részleges felfüggesztése és a kivándorlás leállítás a háború során (aminek a hatása azonnal megnyilvánult a leszerelések megkezdésekor) inkább okozták, mint a nacionalista eszmék. Fitzpatrick ugyan hozzáteszi, hogy 1920-ban „a munkás és termelői lét büszkeségének és erejének érzése első alkalommal versengett a munkások hagyományos alárendeltségi érzésével a földtulajdonosokkal szemben”, de a munkásmozgalom bukása Ulsterben, Írország egyetlen gazdaságilag modern részén, drámaian tárta fel a változás korlátait.

Az ulsteri probléma képezi középpontját egy új dokumentum gyűjteménynek, mint azt a gondosan megválasztott cím mutatja, melyet A.C. Hepburn szerkesztett. A modern ír történetírás alig rendelkezik ilyen gyűjteményekkel, és ennek megfelelően kell üdvözlönnünk. Az ára ugyan túlzottan magas, és igen hosszú időtartamot akar átölelni egészen a jelenlegi válságig. Ennek eredményeként a válogatás hézagos bizonyos területeken. Ulster járt a legjobban jó részt érdekes és eredeti anyagokkal. A nacionalista mozgalmat egy nagyon hagyományos kivonat sorozat képviseli, aminek nagy része könnyen hozzáférhető visszaemlékezés. Az Egyesült Ír

Ligát, amely egy elsőrendű fontosságú mozgalom volt, igen torzan ábrázolja George Wyntham egy levelén keresztül. Sajnos lábjegyzetet nem csatol. Ilyen körülmények között a szerkesztő saját írása igen nagy jelentőségű és érezhetjük, hogy az ezekkel a forrásokkal kapcsolatos kérdéseket nem vizsgálja eléggé szigorúan. Például a szerkesztő szerint Ulsteren kívül a nacionalizmus (vagy az etnikum) és a földkérdés közötti kapcsolat a Földháború előtt nem jelentkezett, de nem mutatja meg, hogy milyen volt ez a kapcsolat. Az etnikum kategóriáját felváltva használja a nemzetiséggel, ami elég kár: ez hasznos elképzelés lehet Írország esetében, de akkor pontos meghatározást igényel, ami itt nem történt meg. Ahhoz a kérdéshez érve, hogy az ír nemzetiség – vagy etnikum miért vált azonossá a katolicizmussal, úgy érvel, hogy „amikor az ír nyelv mindennapi használata kezdett kiszorulni az ország nyugati feléből (miként ez a 19. század elején lejátszódott), csupán a vallásgyakorlat tette lehetővé a nacionalisták számára, hogy az elsősorban protestáns földesúri osztályt angol írként, vagy külföldiként jellemezze, és így a földkérdést inkább nemzeti vagy etnikai, semmint osztálykategóriaként fogja egyszerűen fel”. Ez így még el is menne, de amint Karl Deutsch egyszer rámutatott, egy ilyen érvelés csupán feltételezi azt, amit be kell mutatni: a szándékot és a készséget, hogy a dolgokat nemzetinek lássuk. Emellett a nyelvi (vallási kritériumok egészen biztosan túl egyszerűek. Thomas Davis például, aki egyiknek sem felelt meg, egy elég fontos hiányát jelenti ennek az összeállításnak.

Az ír nemzeti tudat kialakulása és hiánya a sziget észak-keleti részén fontos kérdések. Csaknem egyöntetűen kimaradnak a fontosabb, a nacionalizmusról készült elméleti munkákból, bár a felszínen az ír példa kérdésessé teszi, hogy nem módosítja-e az utóbbi harminc évben készült összes általános nacionalizmus elméletet. D.W. Miller *Queen's Rebels Ulster Loyalism in Historical Perspective* (Dublin, 1978.), című munkája, bár nem kapott jó fogadtatást Írországban szokatlan kísérlet volt az ír történelem feltárására, magában foglalva Gellnernek a modernizáció eltérő terjedésével kapcsolatos elgondolását. Ezen megközelítés szerint, pontosan azért, mert Írország – az észak-keleti részt kivéve – elmulasztotta a korszerűsödést, menekült a nacionalizmusba. Gellner A és B földmodelljével kapcsolatban akkor merül fel probléma, amikor egy meghatározott földrajzi területre alkalmazzák, mint például egy nagyobb szigetre, mivel előfeltételezi egy saját identitás meglétét. Miért tekintené a Föld magát annyira másnak, mint egy ország? Gondolkodásunkhoz támaszt nyújt az ulsteri korszerűsítés sajátosságait illetően Peter Gibbon (*The Origins of Ulster*

Unionism. Manchester, 1975), és értékes munka folyik a különbség gyökereinek kutatásában más területeken is; F.S.L. Lyons: *Culture and Anarchy in Ireland 1890–1939*. (Oxford, 1979.) című műve ragyogó ösztönző volt. Az ír történészek között mostanában meglevő kutatási minőség biztos alapot nyújt ahhoz a reményhez, hogy a válaszok nemsokára megszületnek.

Jegyzetek

1. v.ö. Sam Clark, The social composition of the Land League. *Irish Historical Studies*, 1971. Szeptember. The political mobilization of Irish farmers. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 1975. november. The importance of agrarian classes: agrarian class structure and collective action in nineteenth-century Ireland. *British Journal of Sociology*, 1978. március.
2. D. Fitzpatrick, The geography of Irish nationalism 1910–1921. *Past and Present*, No. 78. (1978.) hozzát teszi, hogy az aktivitás hiánya néhány területen „nem annyira a potenciális vezetők elégtelen számának volt betudható, hanem annak, hogy nem volt elég igény a vezérségükre”.
3. u.a. 119. Ez a cikk, Erhard Rumpfnak az ír nacionalizmus regionális bázisú statisztikai elemzésének egy újvizsgálata, azzal a felhívással zárul: „Használjuk a statisztikát arra, hogy kalapácként szétzúzza az ír önámítást” (137.) A.C. Hepburn, *Nationalism and Socialism in Ireland* című művének az újonnan fordított és átdolgozott változata azután jelent meg, hogy Fitzpatrick cikke megíródott.